

času med svetovnjima vojnama je z njo mnogo pridobilo. Nesporna kvaliteta avtorjeve študije temelji v njegovi uspeli poglobitvi v obravnavano problematiko pri čemer v hevrističnem pogledu izstopa pritegnitev vrste v slovenskem zgodovinskem arhivu še ne obravnavanih virov iz arhivskih ustanov v Beogradu (Arhiv Srbije i Crne Gore), Zagrebu (Arhiv Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti), Ljubljani (Arhiv Republike Slovenije), Mariboru (Pokrajinski arhiv Maribor) in Celju (Zgodovinski arhiv Celje). V svojo raziskavo je pritegnil tudi različno gradivo, ki so ga po drugi svetovni vojni o zgodovini SLS objavili njeni pripadniki v tujini. Avtor ni obšel nobenega možnega vira o zgodovini omenjene politične organizacije, kar se lepo vidi iz navedbe *Virov in literature* (str. 285-298). Še posebej pomembno je bilo njegovo delo v A SCG v Beogradu (nekdanji Arhiv Jugoslavije), saj gradivo, ki ga hrani, od leta 1991 pa do leta 2004 ni bilo dostopno raziskovalcem iz Republike Slovenije. Avtor je z delom v A SCG pridobil veliko dragocenih podatkov, ki zmanjšujejo raziskovalni in spoznavni zaostanek slovenskega političnega zgodovinskega dela v Beogradu. Enako pomembno je bilo tudi njegovo delo v A HANU, PAM in ZAC, ki mu je omogočilo poglobiti dosedanje poznavanje politike SLS na Slovenskem in strankine oziroma Koroščeve vloge in pomena v različnih zakulisnih kombinacijah v jugoslovanski politiki v prvi polovici tridesetih let. Študija je kljub nemodnemu, to je doslednemu spoštovanju primarnih zgodovinskih virov napisana na sintetičen, dostopen in osmišljujoč način, ki bralcu omogoča tako celosten pogled na njeno vsebinsko razsežnost kot tudi dopušča osredinjenje na posamezne v besedilu obravnavane problemske finese. Gašparičeva *SLS pod kraljevo diktaturo*, obogatena s sočasnim slikovnim gradivom, tako tehtno nadgrajuje dosedanja spoznanja o politični zgodovini Slovencev v prvi jugoslovanski državi. V roke jo bo moral vzeti vsak, ki ga zanima to obdobje slovenske novejši zgodovine, še posebno zato, ker je v njej obravnavano na podlagi prepričljivo opravljenega temeljnega raziskovalnega dela.

Jurij Perovšek

Dieter J. Hecht in drugi (ur.), 1938: *Auftakt zur Shoah in Österreich: Orte - Bilder - Erinnerungen*. Milena Verlag, Dunaj 2008, 48 strani.

Werner Koroschitz, Lisa Rettl, *Tu smo bili doma ... O judovski družini Scharfberg v Železni Kapli / Wir gehörten hierher ... Über die jüdische Familie Scharfberg in Eisenkappel*. Založba Drava, Celovec 2008, 122 strani.

Med pomembne dogodke, mejnike avstrijske novejši zgodovine, sodijo dogodka februarske vstaje socialnih demokratov leta 1934, nacistični julijski puč istega leta, priključitev ("anšlus") Avstrije k nemškemu rajhu (marca 1938) in njegove posledice ter obnova države leta 1945 s sledečimi desetletje trajajočimi pogajanj za sklenitev Avstrijske državne pogodbe. Ob obletnicah vedno znova zasledimo glede vprašanj odprave demokratičnega življenja v Avstriji, "anšlusa" ter le-temu sledečega nacističnega režima željo, da se pod dogodke potegne "končna črta".

Delno prihaja tudi do preinterpretacij zgodovinskih dogajanj in se stanovska država prikazuje kot tista, ki da se je prva upirala nacistični osvajalni politiki. Posebno mesto v novejšem avstrijskem zgodovinopisju zavzema vprašanje uničenja judovskega prebivalstva. Čeprav je Komisija zgodovinarjev Republike Avstrije po večletnih raziskavah objavila serijo publikacij pod skupnim naslovom *Vermögensentzug während der NS-Zeit sowie Rückstellungen und Entschädigungen seit 1945 in Österreich*, Oldenbourg Verlag (Odvzem premoženja v nacističnem času, vrnitve in odškodnina), Wien 2004, se raziskovalci vedno znova vračajo temam kot so "anšlus", odpor in preganjanje judovskega prebivalstva. V letu 2008, ko se spominjamo "anšlusa", sta izšli tudi dve publikaciji, ki sta različni po svoji zasnovi, okoliščinah nastanka in tudi namembnosti. Zgovorni sta nadalje glede tankočutnosti odgovornih do tega raziskovalnega dela. Prva publikacija je vmesni, zelo uporaben rezultat večjega raziskovalnega projekta Avstrijske akademije znanosti *Topographie der Shoah. Gedächtnisorte des zerstörten jüdischen Wien* (Topografija shoah. Kraji spomina na pokončan judovski Dunaj). Drugo delo je nastalo na pobudo Slovenskega prosvetnega društva Zarja iz Železne Kaple. V ospredje postavlja življenjsko zgodbo judovske družine Scharfberg, ki je živela v Želeni Kapli od leta 1930 do nekako konca avgusta 1938. Avtorja publikacije sta pripravila tudi istoimensko razstavo. Raziskovalni projekt Avstrijske akademije znanosti je deležen široke javne podpore, glede druge publikacije in razstave pa to lahko ugotovimo le za osrednje javne ustanove, podpora železnokapelske občine je bila simbolna, Koroška pa prizadevanj zgleda ni podprla. Pri publikaciji in razstavi Zarje je sodelovala Lisa Rettl, sodelavka raziskovalnega projekta Avstrijske akademije znanosti.

Obe publikaciji in kapelska razstava so namenjene predvsem mladini. Učiteljem zgodovine in drugim pedagoškim delavcem pa omogočajo s pomočjo številnih slik in strnjenih faktografskih podatkov naglo seznanjanje s problematiko shoah. V ospredju zanimanja so žrtve. Prva publikacija se omejuje na čas od "anšlusa" do konca leta 1938.

Dvojezična knjiga slovenskega društva je vsebinsko širša in obravnava celotno življenje prizadete družine, od rojstva obeh glavnih oseb v daljni Galiciji, njihovega bega na cesarski Dunaj, prihoda na Koroško pa do pregona prek Trsta in prihoda v Palestino ter novega začetka v Izraelu in deloma v Združenih državah Amerike. Seznanja nas z usodo drugih družinskih članov v času nacizma, njihovo smrtjo oziroma preživetjem in ponovnim snidenjem. Spregovori o latentnem in dejanskem antisemitizmu na koroški deželni ravni in vključuje kratek prikaz antisemitizma na lokalni, občinski ravni, ki ga raziskave v tej obliki pogosto ne upoštevajo. Antisemitizem so na lokalni ravni, tudi na primeru Železne Kaple, širila nemško-nacionalna društva, med njimi podružnice nemškega šulferajna, nemški turnerji in nemško planinsko društvo. Tem so se pridružile paravojaške formacije hajmatšuca. Avtorja se dotakneta na primeru dunajskega župana Luegerja slovenskega, katoliško obarvanega antisemitizma. Koroschitz in Rettl ne upoštevata, da je zadnji imel na Koroškem dodatno ideološko-politično potezo. Časopisa Mir in za njim Koroški Slovenec sta antisemitizem utemeljevala politično in ideološko. V delnem soglasju z nemško-nacionalističnim tiskom, ki je dajal antisemitizmu na Koroškem podlago, sta govorila o "z Judi prežeti", o "judovski" socialni demokraciji, v kateri sta videla odločilnega političnega tekmeča slovenskega političnega gibanja v deželi. Do besede prihajajo še potomke in potomci prve in druge generacije družine

Scharfberg ter osebe, ki so bile blizu družini in ji pomagale v dneh pregona. Stik s problematiko pregona koroških Slovencev najdemo v napovedi Marianne Scharfberg Jelki Kuchar, da bodo za pregonom Judov na vrsti Slovenci. Pregnani člani družine Scharfberg so se po pripovedovanju potomcev radi spominjali bivanja v Železni Kapli in so Avstrijo imeli za svojo domovino. Takih občutkov pa potomci ne poznajo več. Že prva generacija se je naglo prilagodila novemu kulturnemu okolju v novem svetu. Družina Scharfberg je dneve po "anšlusu" doživljala tako kot vse Judinje in Judi v Avstriji. Z divjo arizacijo je izgubila svoje premoženje, njihovo trgovino s tekstilom je ob roganju nekaterih kapelških nacistov in nacistk prevzel nacist. Josef in Marianne Scharfberg sta bila socialno čuteča in sta lahko računala v dnevih preganjanja s pomočjo lojalnih sodelavk. Avtorja opišeta še naporna pota, ki so jih žrtve morale prehoditi po vojni, da so prišle do izplačila manjših odškodnin.

V primeru dunajske publikacije gre za prikaz kolektivnega preganjanja avstrijskih Judinj in Judov, ki je v dneh po "anšlusu" dobilo znake pogroma. Avtorji so zavestno izbrali perspektivo judovskih žrtev, ki v delu prihajajo do besede. Življenjske zgodbe povezujejo s konkretnimi kraji, bogatim slikovnim gradivom, dokumenti in zgoščenimi znanstvenimi komentarji. Trpinčenju, ritualom poniževanja, zasebnemu in uradno ukazanemu ropanju ter aretacijam v poteku pogroma v dneh "anšlusa" so naglo sledili ukrepi gospodarske, poklicne in družbene segregacije na podlagi "arizacije", prepovedi izvajanja poklicev, močne omejitve na izobraževalnem področju in neštete, uradno zapovedane omejitve, prepovedi obiskovanja parkov, kinopredstav, gledališča itd. Novi oblastniki so takoj pozaprli vodilne Jude. Temeljni namen vseh represij je bil, ustrahovati Jude in dunajski dogodki so pospešili radikalizacijo proti Judom tudi na ozemlju nemškega rajha. Tako velja pogrom v dnevih "anšlusa" kot pomemben korak na poti v shoah.

Adolf Eichmann je že 18. marca 1938 prepovedal vsakovrstno judovsko dejavnost. V začetku maja je predstavil svoje "judovsko" zastopstvo. Glavna naloga dunajske judovske občine je bila tedaj v skrbstvu in pospeševanju izselitve, še pred tem pa so "legalno" oropali Judinje in Jude domala celotnega premoženja. K temu sta prispevala Uredba o prijavi judovskega premoženja in Urad za premoženjski promet. Tudi divje "arizacije" stanovanj so tako speljali na "legalna" tla. Avgusta 1938 je Eichmann na Dunaju ustanovil Centralni urad za judovsko izselitev, ki se je razvil potem v centralo za vse deportacije Judinj in Judov v koncentracijska taborišča in s tem v smrt.

Avguštin Malle

Evelyn Steinthaler (ur.), Frauen 1938: Verfolgte - Widerständige - Mitläuferinnen.
Milena Verlag, Dunaj, 2008, 185 strani.

V zborniku je objavljenih šestnajst prispevkov o usodi žensk po priključitvi Avstrije k nemškemu rajhu. Večji del prispevkov je namenjen usodi Judinj, štirje pa poročajo o odporu pripadnic narodnih (jezikovnih) manjšin: en govori na primeru Peršmanove družine o slovenskih partizankah na Koroškem in ženskah, ki so